

SPIS TREŚCI

1. Znaczenie nauki o żywieniu

1.1.	Cele i zadania nauki o żywieniu	8
1.2.	Rozwój nauki o żywieniu człowieka	9
1.3.	Problemy żywieniowe Polski i świata	10
1.4.	Organizacje zajmujące się problemami wyżywienia ludności	11
1.5.	Podstawy ustawodawstwa w zakresie żywności i żywienia	12

2. Gospodarka energetyczna organizmu człowieka

2.1.	Podstawowa przemiana materii	15
2.2.	Metody obliczania podstawowej przemiany materii	17
2.3.	Całkowita przemiana materii – zapotrzebowanie na energię	18
2.4.	Wyznaczanie całodziennych wydatków energetycznych człowieka	20
2.5.	Bilans energetyczny organizmu, jego rodzaje i skutki zdrowotne	22
	Pytania i polecenia kontrolne	23

3. Podstawowe składniki pokarmowe i ich rola

3.1.	Składniki pokarmowe i ich podział	24
3.2.	Białko	24
	3.2.1. Aminokwasy, podział i ich charakterystyka	24
	3.2.2. Budowa, podział, właściwości białek	25
	3.2.3. Rola białka w organizmie i główne kierunki przemian	26
	3.2.4. Wartość odżywcza białka i uzupełnianie białek	27
	3.2.5. Wykorzystanie białka przez organizm. Skutki nadmiaru i niedoboru	31
	3.2.6. Występowanie białka w żywności	33
3.3.	Tłuszcz i kwasy tłuszczowe	36
	3.3.1. Budowa, podział, właściwości tłuszczu	36
	3.3.2. Kwasy tłuszczowe, podział, właściwości	37
	3.3.3. Znaczenie tłuszczu i kwasów tłuszczowych w żywieniu	39
	3.3.4. Występowanie tłuszczu i kwasów tłuszczowych w żywności	42
	3.3.5. Rola cholesterolu w organizmie i jego źródła w żywności	46
3.4.	Węglowodany	49
	3.4.1. Budowa, podział i właściwości węglowodanów	49
	3.4.2. Węglowodany przyswajalne i nieprzyswajalne i ich rola w organizmie człowieka	54
	3.4.3. Znaczenie błonnika pokarmowego w organizmie	55
	3.4.4. Występowanie węglowodanów w żywności	57
	3.4.5. Zalecenia dotyczące spożycia węglowodanów	59
	Pytania i polecenia kontrolne	60

4. Przemiany składników pokarmowych

4.1.	Anatomia i fizjologia układu pokarmowego	62
4.2.	Charakterystyka enzymów trawiennych	66
4.3.	Trawienia białka, tłuszczu i węglowodanów	69
4.4.	Wchłanianie, przemiany białka, tłuszczu, węglowodanów oraz procesy wydalania	73
4.5.	Gruczoły dokrewne i wydzielane hormony	77
	Pytania i polecenia kontrolne	82

5. Witaminy i ich rola w organizmie człowieka

5.1.	Podział witamin	83
5.2.	Charakterystyka witamin rozpuszczalnych w tłuszczu	85
5.2.1.	Witamina A i jej prowitamina – β -karoten	85
5.2.2.	Witamina D (kalciferol)	88
5.2.3.	Witamina E (tokoferol)	90
5.2.4.	Witamina K (filochinon)	91
5.3.	Charakterystyka witamin rozpuszczalnych w wodzie	92
5.3.1.	Witamina B ₁ (tiamina)	92
5.3.2.	Witamina B ₂ (ryboflawina)	95
5.3.3.	Witamina PP (niacyna)	97
5.3.4.	Witamina B ₆ (pirydoksyna)	99
5.3.5.	Foliany (kwas foliowy)	100
5.3.6.	Witamina B ₁₂ (kobalamina)	101
5.3.7.	Biotyna (witamina H)	103
5.3.8.	Kwas pantotenowy (witamina B ₅)	103
5.3.9.	Witamina C (kwas askorbinowy)	104
	Pytania i polecenia kontrolne	108

6. Składniki mineralne jako składniki pożywienia

6.1.	Podział, rola i źródła składników mineralnych	110
6.1.1.	Makroelementy	111
6.1.2.	Mikroelementy	117
6.2.	Równowaga kwasowo-zasadowa	122
6.2.1.	Przyczyny i skutki zaburzeń równowagi kwasowo-zasadowej	122
6.2.2.	Produkty spożywcze o właściwościach kwasotwórczych i zasadowotwórczych	123
	Pytania i polecenia kontrolne	124

7. Gospodarka wodna organizmu człowieka

7.1.	Występowanie wody w organizmie	125
7.2.	Funkcje wody w organizmie i zapotrzebowanie organizmu na wodę	125
7.3.	Bilans wody, skutki niedoboru i nadmiaru	126
7.4.	Źródła wody. Naturalne wody mineralne i ich znaczenie w żywieniu	128
7.5.	Wymagania jakościowe dotyczące wody pitnej	130
	Pytania i polecenia kontrolne	131

8. Inne składniki pożywienia

8.1.	Substancje bioaktywne, podział, występowanie i ich rola w organizmie człowieka	132
8.2.	Substancje antyodżywcze, podział, występowanie i ich rola w organizmie człowieka	134
8.3.	Substancje dodatkowe dodawane do żywności	135
	Pytania i polecenia kontrolne	140

9. Wartość energetyczna pożywienia

9.1.	Wartość energetyczna żywności	141
9.2.	Czynniki decydujące o wartości energetycznej żywności	143
9.3.	Wartość energetyczna produktów, potraw i posiłków	143

9.4. Żywność o obniżonej wartości energetycznej	144
Pytania i polecenia kontrolne	146

10. Wartość odżywcza produktów spożywczych

10.1. Pojęcie wartości odżywczej produktów spożywczych	147
10.2. Obliczanie wartości odżywczej produktów spożywczych i potraw	148
10.3. Podział produktów spożywczych na grupy	149
10.4. Charakterystyka wartości odżywczej poszczególnych grup produktów	150
10.5. Zamienność produktów spożywczych w grupie i między grupami	157
Pytania i polecenia kontrolne	159

11. Żywność funkcjonalna, wzbogacana, suplementy diety i środki specjalnego przeznaczenia

11.1. Żywność funkcjonalna i jej rola w żywieniu człowieka	160
11.2. Żywność wzbogacana i jej rola w żywieniu człowieka	161
11.3. Suplementy diety	163
11.4. Środki spożywcze specjalnego przeznaczenia żywieniowego	165
Pytania i polecenia kontrolne	167

12. Wpływ procesów technologicznych na wartość odżywczą

12.1. Zmiany zachodzące w żywności pod wpływem procesów technologicznych i obróbki kulinarnej	168
12.1.1. Zmiany barwy zachodzące w żywności pod wpływem procesów technologicznych	171
12.1.2. Wpływ obróbki technologicznej na substancje antyżywniowe	172
12.2. Zmiany zawartości składników odżywczych podczas przetwarzania żywności	173
12.2.1. Wpływ procesów przetwarzania żywności na zawartość poszczególnych składników odżywczych	173
12.3. Substancje szkodliwe powstające podczas obróbki technologicznej i kulinarnej żywności	178
12.4. Zasady prawidłowego prowadzenia procesów technologicznych	180
12.5. Wpływ warunków przechowywania żywności na wartość odżywczą	182
Pytania i polecenia kontrolne	183

13. Bazy danych, tabele, programy komputerowe oraz znakowanie żywności

13.1. Bazy danych o składzie i wartości odżywczej żywności i zasady ich tworzenia	184
13.2. Tabele składu i wartości odżywczej żywności i ich praktyczne wykorzystanie	187
13.2.1. Praktyczne znaczenie i wykorzystanie Tabel składu i wartości odżywczej żywności i baz danych	188
13.3. Programy komputerowe przeznaczone do obliczania wartości odżywczej żywności, posiłków i jadłospisów oraz oceny sposobu żywienia	189
13.4. Znakowanie żywności	189
Pytania i polecenia kontrolne	194

14. Normy żywienia i zalecane racje pokarmowe

14.1. Co to są normy żywienia?	195
14.2. Struktura norm żywienia i zasady ich opracowywania	196
14.3. Normy żywienia dla wybranych grup ludności.	199
14.4. Górny tolerowany poziom spożycia (UL) witamin i składników mineralnych.	207
14.5. Normy żywienia a zalecane racje pokarmowe	207
14.6. Zasady opracowywania zalecanych racji pokarmowych.	208
Pytania i polecenia kontrolne.	211

15. Zasady żywienia ludności

15.1. Rola i charakterystyka poszczególnych posiłków	212
15.2. Prawidłowy rozkład posiłków w ciągu dnia.	214
15.3. Zasady układania jadłospisów	214
15.4. Metody oceny sposobu żywienia	217
15.5. Metody oceny stanu odżywienia	222
15.6. Żywnie różnych grup ludności	225
15.6.1. Żywnie kobiet w ciąży i w okresie laktacji	225
15.6.2. Zasady żywienia niemowląt	225
15.6.3. Zasady żywienia dzieci i młodzieży.	225
15.6.4. Zasady żywienia osób dorosłych o różnej aktywności fizycznej	228
15.6.5. Zasady żywienia osób starszych.	228
15.6.6. Zasady żywienia rodziny	228
15.7. Zasady organizacji żywienia zbiorowego.	229
15.8. Zalecenia dotyczące przygotowywania posiłków w obiektach żywienia zbiorowego	230
15.9. Zasady obliczania kosztów realizacji żywienia zbiorowego	232
Pytania i polecenia kontrolne.	233

16. Podstawy żywienia dietetycznego

16.1. Dieta podstawowa	235
16.2. Podział, charakterystyka i zastosowanie diet leczniczych	236
16.2.1. Dieta bogatoresztkowa	236
16.2.2. Dieta łatwostrawna	239
16.2.3. Dieta łatwostrawna z ograniczeniem tłuszczu	242
16.2.4. Dieta łatwostrawna z ograniczeniem substancji pobudzających wydzielanie soku żołądkowego	243
16.2.5. Dieta ubogoenergetyczna.	246
16.2.6. Dieta z ograniczeniem łatwo przyswajalnych węglowodanów	248
16.2.7. Dieta o kontrolowanej zawartości kwasów tłuszczowych.	251
16.2.8. Dieta bogatobiałkowa	253
16.2.9. Dieta niskobiałkowa	254
16.2.10. Dieta o zmiennej konsystencji	254
16.2.11. Inne diety lecznicze.	255
Pytania i polecenia kontrolne.	257

17. Żywnie w profilaktyce chorób żywieniowo zależnych

17.1. Choroby żywieniowo zależne.	258
17.2. Epidemiologia chorób żywieniowo zależnych	259
17.3. Główne czynniki ryzyka związane z występowaniem chorób żywieniowo zależnych.	260

17.4.	Rola żywienia w profilaktyce nadwagi i otyłości	261
17.5.	Rola żywienia w profilaktyce cukrzycy	262
17.6.	Rola żywienia w profilaktyce chorób układu krążenia	262
17.7.	Rola żywienia w profilaktyce chorób nowotworowych	264
17.8.	Rola żywienia w profilaktyce innych chorób żywieniowo zależnych	265
17.9.	Rola żywienia w wybranych chorobach społecznych	267
	Pytania i polecenia kontrolne:	268

18. Zwyczaje żywieniowe a alternatywne sposoby żywienia

18.1.	Zwyczaje i nawyki żywieniowe Polaków	269
18.2.	Trendy i zmiany w polskich zwyczajach żywieniowych w ostatnich latach	271
18.3.	Wpływ sposobu żywienia na zdrowie	273
18.4.	Diety alternatywne i ich wpływ na zdrowie.	275
	18.4.1. Rodzaje i charakterystyka diet wegetariańskich	275
	18.4.2. Popularne diety alternatywne – zalety i wady	278
	Pytania i polecenia kontrolne.	284

19. Higiena procesu produkcji i zapobieganie zatruciom

19.1.	Higiena żywności	285
19.2.	Skutki braku higieny w procesach produkcji posiłków	286
19.3.	Zagrożenia jakości zdrowotnej żywności (mikrobiologiczne, fizyczne, chemiczne)	286
19.4.	Zatrucia i zakażenia pokarmowe oraz ich przyczyny	289
	19.4.1. Zatrucia bakteryjne	289
	19.4.2. Wirusowe zatrucia pokarmowe	292
	19.4.3. Zatrucia chemiczne.	293
19.5.	Choroby pasożytnicze układu pokarmowego	294
19.6.	Zarządzanie bezpieczeństwem żywności – wdrażanie zasad dobrej praktyki higienicznej i dobrej praktyki produkcyjnej oraz systemu HACCP	296
	19.6.1. Dobra praktyka higieniczna	296
	19.6.2. Dobra Praktyka Produkcyjna (GMP – <i>Good Manufacturing Practice</i>)	305
	19.6.3. System HACCP – System Analizy Zagrożeń i Krytycznych Punktów Kontroli (ang. <i>Hazard Analysis and Critical Control Point</i>)	307
	Pytania i polecenia kontrolne.	313

20. Żywieniowa promocja zdrowia w Polsce

20.1.	Zdrowie publiczne jako element polityki państwa	314
20.2.	Narodowy Program Zdrowia (NPZ) – koncepcja i główne założenia	315
20.3.	Inne programy i projekty krajowe i międzynarodowe skierowane na poprawę zdrowia publicznego w Polsce i Unii Europejskiej	317
20.4.	Edukacja prozdrowotna – instytucje i organy zajmujące się propagowaniem zdrowego stylu życia	319
	Pytania i polecenia kontrolne.	321
	Bibliografia	322
	Bibliografia – akty prawne	324
	Słowniczek	326